

Pólay Elemér és a pandektisztika**

1. Pólay Elemér pandektisztikai tárgyú vizsgálódásainak tudományos jelentősége

Pólay Elemér igen szerteágazó és nemzetközileg is elismert munkássága keretében, amely a római magánjog számos területére kiterjedt, pl. a *datio in solutum* kérdéskörétől kezdve a dáciai viaszostáblák szerződéseinek és az *iniuria* történetének ma is mértékadó tudományos feldolgozásán keresztül a római jogtudósok gondolkodásmódjának vizsgálatára is, 1976-ban önálló monográfiát publikált *A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára* címmel (Szeged 1976).

A neves Pólay-tanítvány, Molnár Imre professzor¹ mutat rá Pólay tudományos munkásságának ismertetése során arra, hogy Pólay az 1960-as évek végén kitérőt tett, amikor a magyar pandektisztika történetét kezdte el feldolgozni. Tárgybéli kutatásai során tudatosult viszont Pólayban, hogy először a német pandektisztika történetét kell tudományosan feldolgoznia ahhoz, hogy a magyar pandektisztika történetét megírhasssa. 1969-ben *Jhering birtoktana és a magyar jogi romanisztika* címmel közölt egy tanulmányt (AUSz 16/3). Tárgybéli kutatásainak eredményeit 1976-os monográfiájában (AUSz 23/6) összegezte, amelyben mind a német, mind pedig a magyar pandektisztika történetét bemutatja. A német pandektisztika történetét kidolgozó rész 1981-ben német nyelven is megjelent *Ursprung, Entwicklung und Untergang der Pandektistik* címmel (AUSz 28). 1984-ben pedig *A pandektisztika hatása a skandináv magánjogtudományra* címmel jelent meg egy önálló tanulmány Pólay tollából (AUSz 32/3).

E művekből — miként arra Molnár is rámutat — az olvasó megismerkedhet a magánjog pandektista dogmatikájának úgyszólván teljes anyagával, az egyes jogintézmények, ill. rendszerezések, ill. az azokra vonatkozó elméletek fejlődésével, többek között Savigny, Puchta, Dernburg, Jhering, vagy éppen Windscheid munkásságának jelentőségével, a pandektisztika különféle irányzatainak részletes bemutatása során. Pólay kutatásai egyebek mellett a magánjogi joganyag rendszerezése során máig alapvető jelentőségű pandekta-rendszerre, a pandekta-rendszer általános részének felépítésére, az alanyi jog fogalmának fejlődésére, a jogviszonytanra, a birtoktanra, a jogügyleti tanra, ill. a jogügyleti érvénytelenségre egyaránt kiterjedtek, szerencsésen ötvözve művében a külső történeti és a belső történeti (dogmatörténeti) megközelítést. Az 1976-ban megjelent monográfia a legkiválóbb magyar pandektisták munkásságát is bemutatja, a legrészletesebben a Pólay által „magyar Jheringnek” nevezett Szász-Schwarz Gusztáv munkásságát ismertetve.²

Pólay 1976-os könyve a magyar magánjogtudomány alapműve, a pandektisztika történetének máig mértékadó feldolgozása lett; kétségtelen persze, hogy Pólay — a korszellemből adódóan — kénytelen volt a pandektisztikával szemben helyenként marxista

* SIKLÓSI IVÁN adjunktus, az állam- és jogtudomány doktora (PhD), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék. E-mail: ivan.siklosi@ajk.elte.hu

** Jelen tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Római Jogi és Európai Magánjogtörténeti Albizottsága által szervezett, 2015. május 29-én megrendezett „Antecessores Iuris Romani. Brósz Róbert és Pólay Elemér emlékezete” c. konferencián tartott előadás szerkesztett változata. A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ MOLNÁR I.: *Pólay Elemér*, in Hamza G. (szerk.): *Magyar Jogtudósok*, I, Bp. 1999, 188.

² PÓLAY E.: *A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára*, Szeged 1976, 136skk.

bírálatot gyakorolni,³ de mégsem ez tekinthető műve fő csapásirányának, sőt. Pólay tárgybeli megállapításainak túlnyomó része a mai jogi tudományosságban is megállja helyét.

2. Tanulmányunk témaköreiről

Nincs módunk természetesen egy tanulmány keretei között arra — erre kompetensnek sem érezzük magunkat —, hogy részletesen ismertessük a Pólay pandektisztikára vonatkozó kutatásai kapcsán felmerülő összes problémakört. Így most elsősorban Pólay munkásságához kapcsolódva néhány olyan kérdéskört szeretnénk röviden tárgyalni, amelyek tekintetében a pandektisztika kétségbevonhatatlan tudományos eredményei máig alapvető jelentőséggel bírnak, és amelyek legalábbis részben saját kutatási területeinkhez⁴ is kapcsolódnak. A külső történeti szemléletű elemzés helyett ezúttal inkább dogmatörténeti jellegű áttekintést szeretnénk adni, és a következő témakörökkel szeretnénk röviden foglalkozni: a pandektisztika eredményeinek jelentősége a magánjogi dogmatikai fogalmak megalkotása terén és a pandektista fogalmak modern jogi megtestesülései; a pandektisztika kérdésfeltevésének szerepe a mai római jogi kutatásokban; a pandekta-rendszer és annak jelentősége napjainkig; a pandektista jogügyleti tan kérdésköre és a jogügylet fogalmának prepandektista előzményei; a jogügyleti érvénytelenség pandektista tanai és annak prepandektista előzményei; valamint a *culpa in contrahendo* problémaköre.

3. A pandektisztika jelentősége a magánjogi dogmatikai alapfogalmak megalkotása terén

Nem igényel különösebben részletes indokolást az a tétel, hogy még napjaink magánjogtudománya is jórészt a pandektisztika által kimunkált fogalmakkal, ill. jogi kategóriákkal dolgozik. Néhány közismert példát említve: a magánjogi dogmatika olyan alapvető fogalmai, mint pl. a jogintézmény, a jogi tény, a jogviszony, a jogügylet vagy éppen a jogügyleti érvénytelenség — olykor bizonyos előzményekre támaszkodva — a pandektista szerzők műveiben nyert kidolgozást.

Néhány egészen konkrét példát említve, a terjedelmi korlátok miatt csupán röviden: a jogi tény fogalmának meghatározása során a mai napig messzemenően releváns Savigny meghatározása; Savigny szerint a jogi tény minden olyan eseményt felölel, amelyek egy alanyi jogot, ill. jogviszonyt létrehoznak vagy megszüntetnek.⁵

Többek között a jogviszony technikus jogi fogalmát is Savigny dolgozta ki a kanti akaratautónia tétele alapján, amelynek lényegét az „egyéni akarat független uralmában” határozza meg: „das Wesen des Rechtsverhältnisses wurde bestimmt als ein Gebiet unabhängiger Herrschaft des individuellen Willens”. A Kantra történő utalás kapcsán megjegyezzük, hogy Pólay általában is rámutat arra, hogy a „Savigny *System*-jében jelentkező magánjogelmélet a pozitív magánjog kanti alapokon álló filozófiája”.⁶

A jogügyleti érvénytelenség magasabb, a semmisséget és a megtámadhatóságot egyaránt magában foglaló fogalmi kategóriájának megalkotása is, mint alább részletesebben is

³ Ld. FÖLDI A.: *Adalékok a történeti jogi iskolának a magyar jogi romanisztikára gyakorolt hatása kérdéséhez*, in: Sajó A. (szerk.): *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban: adalékok a magyarországi jog természetrajzához*, Bp. 2004, 14skk. (http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/702_belso.htm).

⁴ Ld. különösen SIKLÓSI I.: *A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban*, Bp. 2014.

⁵ F. C. VON SAVIGNY: *System des heutigen römischen Rechts*, III, Berlin 1840, 3.

⁶ PÓLAY: *A pandektisztika* (id.), 49. SAVIGNY nézetéhez, valamint általában a jogviszony fogalmának eredetéhez ld. az újabb szakirodalomból A. GUZMÁN BRITO: *Los orígenes del concepto de „Relación Jurídica”*, *Revista de estudios histórico-jurídicos* 28 (2006), 187—226.

kifejtjük, Savigny nevéhez fűződik, és jórészt az ő tanai alapján épül fel a későbbi pandektisztika érvénytelenségre vonatkozó dogmatikája is.

4. A pandektista fogalmak modern jogi megtestesülései

A pandektista eredetű meghatározások hatása olykor a legmodernebb tételes jogi jogalkotásban, ill. tervezetekben is kimutatható. E kérdéskör mélyebb elemzéséről lemondva most csupán néhány példára utalunk.

Így pl. a 2003-ban hatályba lépett brazil *Código civil* 81. cikke is pandektista alapokon adja meg a jogügylet definícióját, mégpedig a jogügylet joghatás kiváltására való irányultságát kiemelve. A brazil ptk. szerint jogügylet minden olyan megengedett aktus, amely jogok megszerzésére, védelmére, átruházására, módosítására vagy megszüntetésére irányul.⁷

Az elmúlt évtizedben a francia *Code civil* egyes részeit megreformálni célzó, *Avant-projet de réforme du droit des obligations et du droit de la prescription* c. tervezet szintén pandektista alapokon ragadja meg a jogügylet fogalmát, a jogügyleteket joghatások kiváltására irányuló akaratú aktusokként meghatározva (art. 1101-1: „Les actes juridiques sont des actes de volonté destinés à produire des effets de droit.”). Az *Avant-projet Catala* a jogi tény fogalmát szintén pandektista alapokon definiálja: „a jogi tények olyan cselekvések vagy történések, amelyekhez a törvény joghatásokat fűz” (art. 1101-2: „Les faits juridiques sont des agissements ou des événements auxquels la loi attache des effets de droit.”).

A *Draft Common Frame of Reference* a jogügylet fogalmát a következőképpen definiálja: „A juridical act is any statement or agreement, whether express or implied from conduct, which is intended to have legal effect as such. It may be unilateral, bilateral or multilateral.” (II.—1:101 [2]). A *legal effect*re történő hivatkozás itt is a pandektista hagyományok továbbélését mutatja, miként az a megállapítás is, hogy a jogügylet egyoldalú, kétoldalú és multilaterális is lehet, jóllehet az *implied* szó — a konvergencia jegyében — inkább az angolszász jogi terminológia hatását mutatja.

Már ez a csupán néhány példa is világosan mutatja a pandektista eredetű definíciók, ill. terminológia úgyszólván megkerülhetetlen hatását még napjainkban is.

5. A pandektista kérdésfeltevések jelentősége napjaink római jogi kutatásaiban

Nem lehet viszont elhallgatni, hogy a modern római jogi kutatások jórészt már régen túlléptek a pandektisztika kérdésfeltevésein. Az a tény, hogy a római jog Németországban a BGB hatályba lépésével megszűnt hatályos, élő jog lenni (a neves romanista, Josef Partsch plasztikus megfogalmazásával: „das Pandektenrecht ist durch das BGB tot”), új feladat elé állította a romanistákat. Pólay e vonatkozásban nagy hangsúllyal mutat rá arra, hogy a XIX. század végi német kodifikációs törekvések a római jogtörténeti kutatások újabb fellendülését eredményezték; a pandektisztika „lehanyatlása” nyitott utat az interpolációkritikai kutatásoknak, a jogi papirologia térnyerésének, valamint az összehasonlító ókori jogtörténeti irányzatnak is; ami pedig az oktatást illeti, az institúció- és pandektatankönyvek kettőssége felszámolódik, s kialakul az új tankönyvtípus, amelyet a *Geschichte und System des römischen Rechts* kifejezéssel lehet megjelölni.⁸

Hazánkban talán Jakab Éva képviseli a legerőteljesebben azt a nézetet, miszerint „a 21. század elején végre túl kell lépni a pandektisztika kérdésfeltevésein és vizsgálati alapelvein”, hangsúlyozva, hogy e helyett „fáradságos és elmélyült alap kutatásokra van

⁷ „Todo o ato lícito, que tenha por fim imediato adquirir, resguardar, transferir, modificar ou extinguir direitos, se denomina ato jurídico.”

⁸ PÓLAY: *A pandektisztika* (id.), 84.

szükség: a jog keletkezését, működését, a jogegységesítési törekvéseket minél sokoldalúbb ókori összefüggéseiben kell feltárnunk...”⁹ Ez a megállapítás kétségtelenül paradigmaticus jelentőségű az újabb romanisztikai kutatások során.

Itt jegyezzük meg, hogy a szerződési gyakorlat kutatásának tudományos jelentőségét már Pólay is felismerte; évtizedes kutatásainak eredménye a máig alaplátó A *dáciai viaszostáblák szerződése* c. könyve, a provinciális jogélet széles körű feltárásával.¹⁰

Mindez persze mit sem von le a pandektisztika mai napig megkerülhetetlen tudományos jelentőségéből, és ez nem is vitatott. Noha a modern római jogi kutatások elsődleges célja valóban nem a hatályos jog továbbfejlesztése, a pandektista irodalom kérdésfeltevései sok tekintetben nem tekinthetők teljesen idejétműltnak még ma sem. A nagy összefüggésekre koncentráló fogalomtörténeti és dogmatörténeti kutatások kiindulópontját pedig a mai napig is jelentős részben a pandektisztika vizsgálódásának eredményei képezik.

6. A pandekta-rendszerhez és annak jelentőségéhez dióhéjban

A gausi-iustinianusi intézményrendszer él tovább a szerkezetét tekintve a *Hexabiblos*ra, ill. a XVII., valamint a XVIII. században működő természetjogászok munkásságára is visszavezethető,¹¹ Heise által megalkotott pandekta-rendszerben, amelyben önállósult az öröklési jog, a személyi jogról pedig levált a családjog, de ami leginkább megkülönbözteti az intézményrendszertől a pandekta-rendszert, az az alighanem a XIX. századi jogtudomány legjelentősebb alkotásának tekinthető, a személyi jogot is magában foglaló általános rész. Ennek problémakörével Pólay is sokat foglalkozott.

Az 1900-ban hatályba lépett német *Bürgerliches Gesetzbuch* azt az egyes korábbi szerzők által kialakított — és az 1863-ban elfogadott, „kis Savigny”-nak is nevezett száz ptk.-tól eltérő (hiszen abban a dologi jog [„Das Sachenrecht”] megelőzi a kötelmi jogot [„Das Recht der Forderungen”]) — megoldást követi, hogy a kötelmi jog megelőzi a dologi jogot. A BGB szerkezete tehát a következő: 1. általános rész (*Allgemeiner Teil*); 2. a kötelmi viszonyok joga (*Recht der Schuldverhältnisse*); 3. dologi jog (*Sachenrecht*); 4. családjog (*Familienrecht*); 5. öröklési jog (*Erbrecht*).

Számos szerző utal arra, hogy Harmenopulos, Thessaloniké város bírása (*katholikos krites*) „Hatoskönyve” (*Hexabiblos*) szerkezetét tekintve sok tekintetben a modern pandekta-rendszert vetíti előre. Valóban; a bírának szóló „Előszót” követően az első könyvben személyi jogi szabályok olvashatók, a második könyvben dologi jogi, a harmadik könyvben pedig kötelmi jogi szabályok szerepelnek. A negyedik könyvben a házassági jog került elhelyezésre, az ötödik könyv pedig az öröklési jogot foglalja össze. Modern rendszer: dologi jogról leválasztott, önálló öröklési jog, személyi jogi szabályokról leválasztott önálló családi jogi szabályok, valamint külön könyvben elhelyezett dologi és kötelmi jogi szabályok. A hatodik könyvben pedig kártérítési jogi rendelkezések szerepelnek.

Az 1345-ben keletkezett *Hexabiblos* Görögország területén egészen 1946-ig, az új, egységes polgári jogi kódex (*Astikos kodix*) hatályba lépéséig élő jog volt. Az *Astikos kodix* mindenekelőtt a német BGB erőteljes hatását mutatja;¹² 5 könyvből áll, és szerkezete a pandekta-rendszert követi, terjedelmes általános résszel.

⁹ JAKAB É.: *Humanizmus és jogtudomány. Brissonius szerződési formulái I*, Szeged 2013, 16.

¹⁰ PÓLAY E.: *A dáciai viaszostáblák szerződése*, Bp. 1972.

¹¹ A pandekta-rendszer természetjogi gyökereihez ld. összefoglalóan pl. G. WESENBERG — G. WESENER: *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte*, Lahr 1976³, 134. A pandekta-rendszer keletkezéstörténetéhez ld. máig alapvető jelleggel SCHWARZ A. B.: *Zur Entstehung des modernen Pandektensystems*, SZ 42 (1921), 578—610.

¹² Vö. HAMZA G.: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*, Bp. 2002, 203.

A BGB által szerkezetében és tartalmát tekintve is erősen inspirált, 1966-os portugál *Código civil* is a pandekta-rendszert követi, hiszen igen terjedelmes általános résszel (*Parte geral*) kezdődik, amit a kötelmi jog (*Direito das obrigações*), a dologi jogok (*Direitos reais*), a családjog (*Direito da família*), végül pedig az öröklési jog (*Direito das sucessões*) követ.

A mind szerkezetében, mind tartalmában az új portugál Ptk. — és ez által persze a BGB — erőteljes hatását tükröző 2002-es brazil *Código civil* igen terjedelmes általános részt (*Parte geral*) tartalmaz. A brazil kódex különös része (*Parte especial*) pedig elsőként a kötelmi jogot (*Do direito das obrigações*) tárgyalja, majd a dologi jogot (*Do direito das coisas*), ezt követően a családjogot (*Do direito de Família*), végül pedig az öröklési jogot (*Do direito das sucessões*) tartalmazza.

7. A pandektista jogügyleti tan és annak előzményei

Olyannyira dominánsnak tekinthető a pandektisztika hatása a modern kutatásokban is, hogy a „prepandektista” előzmények vizsgálata, ill. azok jelentőségének hangsúlyozása olykor kisebb súllyal esik latba, pedig az e tekintetben végzett részletkutatások is nagyon fontos tudományos eredményeket hozhatnak.

Így pl. nem szabad megfélekedni arról sem, hogy a jogügylet fogalma a pandektisztikánál jóval korábbi előzményekre vezethető vissza. A jogügylet kategóriájának megalkotása során elsősorban a pandektisztika jelentőségét szokták hangsúlyozni, de szükséges vizsgálni e fogalom „prepandektista” gyökereit is.

Bár a jogügylet fogalmának definiálása során alapvetően a pandektista jogügyleti tan¹³ által kidolgozott jogügylet-fogalomra szoktunk támaszkodni, külön is hangsúlyozni kívánjuk, hogy a jogügylet fogalma a pandektisztikánál jóval korábbi gyökerekre vezethető vissza.

A szakirodalomban vitatott, hogy a jogügylet fogalma első ízben melyik jogtudósnál jelent meg. Stein¹⁴ szerint pl. a *negotium* fogalmát Johannes Althusius fejlesztette ki *Dicaeologicae libri tres totum et universum ius, quo utimur, methodice complectentes* c., 1617-ben megjelent művében. Althusius úgy vélte, hogy a *negotium* kategóriája minden megállapodást magában foglal, amely az ember társadalmi életét érinti, és amely vagy valami hasznosat vagy szükségeset hoz létre, vagy megakadályoz olyasmit, ami ezekkel ellentétben áll.¹⁵

Stein nézetétől eltérően pl. Schermaier,¹⁶ valamint Hamza¹⁷ azt hangsúlyozza, hogy a cselekmény-tanból első ízben Christian Wolff tanítványa, Daniel Nettelbladt dolgozta ki *Systema elementare iurisprudentiae positivae Germanorum communis* c., 1749-ben írott művében az *actus iuridicus* fogalmát. Nettelbladt tetszetős, ugyanakkor meglehetősen tágra szabott meghatározása szerint a jogügylet felöleli „az emberek megengedett cselekményeit, amelyek jogokra és köteleességekre vonatkoznak, akár jogokat és köteleességeket hoznak létre, akár nem” („*facta hominum licita, quae iura et obligationes concernunt, sive iura et*

¹³ A pandektista jogügyleti tanhoz ld. a hazai szakirodalomból összefoglalóan PÓLAY: *A pandektisztika* (id.), 60sk. Az akaratnyilatkozat pandektista teóriájához és ennek hatásához ld. az újabb irodalomból F. RANIERI: *Europäisches Obligationenrecht*, Wien 2009³, 128skk.

¹⁴ P. STEIN: *A római jog Európa történetében* (ford.: Földi É.), Bp. 2005, 109.

¹⁵ A műnek egy későbbi kiadására hivatkozunk: J. ALTHUSIUS: *Dicaeologicae libri tres, totum et universum ius, quo utimur, methodice complectentes*, Francofurti 1649, különösen: 2.

¹⁶ M. J. SCHERMAIER, in: M. SCHMOECKEL — J. RÜCKERT — R. ZIMMERMANN (hrsg.): *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB*, I, Tübingen 2003, 356. Ld. még uő: *Die Bestimmung des wesentlichen Irrtums von den Glossatoren bis zum BGB*, Wien—Köln—Weimar 2000, 287.

¹⁷ G. HAMZA: *The subsequent fate of Roman law in a comparative legal approach*, Bp. 2007, 38¹⁷⁵.

obligationes producant, sive non”).¹⁸ Ebben a definícióban már megjelenik a magatartás megengedettsége, mint a jogügylet fogalmi kritériuma.

Krampe pedig arra utal,¹⁹ hogy a jogügylet fogalmát már Christian Ferdinand Harpprecht tübingeni professzor is használta 1747-ben megjelent, a konverzióról írott értekezésében (*De eo, quod iustum est, circa conversionem actuum negotiorumque iamiam peractorum*). Harpprecht a következőképpen közelíti meg a jogügylet lényegét: „*Multiplicia sunt negotia, quibus tam in iudicio quam extra illud homines inter se uti solent. Sunt illa negotia certi quidam modi, quibus propositum quendam finem possumus adipisci.*” Eszerint az a sokféle ügylet, amelyekkel az emberek a bírósági eljárásban, de azon kívül is szoktak élni egymás között, olyan magatartásokat (*modi*) jelentenek, amelyekkel egy kilátásba helyezett célt (*finis*) érhetnek el.²⁰ Ebben az inkább körülírásnak tekinthető meghatározásban már megjelenik a jogügyleti nyilatkozatot tevő fél által elérni kívánt cél, amit a pandektista jogügyleti tan a jogi hatásban (*rechtliche Wirkung*) jelöl meg.

A jogügylet modern fogalmát a modern szerzők általában a Savigny által kidolgozott jogi tény fogalmán belül határozzák meg. Bernhard Windscheid klasszikus definíciója a jogügylet joghatásra irányultságát emeli ki. Windscheid sokat idézett és széles körben elfogadott meghatározása szerint a jogügylet joghatás kiváltására irányuló magánakarat-kijelentés, amit a Pólay által „a német *heutiges römisches Recht* nagyszabású foglalatának”²¹ nevezett *Lehrbuch des Pandektenrechts* c. művében rögzít: „*Rechtsgeschäft ist eine auf die Hervorbringung einer rechtlichen Wirkung gerichtete Privatwillenserklärung.*”²²

8. A jogügyleti érvénytelenség pandektista fogalma és annak előzményei

Ami a semmisség—megtámadhatóság-distinkció keletkezéstörténetét illeti, a szakirodalomban általánosan elfogadott, hogy a megtámadhatóság modern fogalmának megalkotása és a semmisséggel való többé-kevésbé következetes szembeállítása Friedrich Carl von Savigny nevéhez fűződik, ill. a semmisség—megtámadhatóság distinkciójának tana a pandektista szakirodalomban vált uralkodóvá. Az irodalomban ehhez képest jóval kevesebben foglalkoztak e distinkció pandektisztika előtti gyökereivel. A pandektisztika kutatási eredményei, mint arra már rámutattunk, olyannyira dominánsnak tekinthetők napjainkban is, hogy gyakran jóval kisebb súllyal esnek latba az egyes jogi fogalmak pandektisztika előtti előzményei — ezek kutatása azonban az érvénytelenség dogmatörténete szempontjából is igen fontos.

A glosszátorok és a kommentátorok műveiben még nem indult meg az érvénytelenséggel kapcsolatos terminológia és dogmatika letisztulása, mert a középkori jogászok e tekintetben nem törekedtek rendszerezésre — erre tekintettel a semmisség és a megtámadhatóság modern kategóriáinak jogdogmatikai gyökereit jóval később kell keresnünk. Hübner is utal arra, hogy a semmisség általános fogalma a glosszátoroknál és a kommentátoroknál még nem alakult ki.²³

¹⁸ A műnek egy későbbi kiadására hivatkozunk: D. NETTELBLADT: *Systema elementare iurisprudentiae positivae Germanorum communis*, Halae 1781, 108.

¹⁹ C. KRAMPE: *Die Konversion des Rechtsgeschäfts*, Frankfurt am Main 1980, 30.

²⁰ C. F. HARPPRECHT: *De eo, quod iustum est, circa conversionem actuum negotiorumque iamiam peractorum*, Tübingen 1747, 3.

²¹ PÓLAY: *A pandektisztika* (id.), 54.

²² B. WINDSCHEID — TH. KIPP: *Lehrbuch des Pandektenrechts*, I, Leipzig 1906⁹, 310.

²³ H. HÜBNER: *Zum Abbau von Nichtigkeitsvorschriften*, in: Festschrift F. Wieacker zum 70. Geburtstag, Göttingen 1978, 399.

Úgy tűnik, a nagy francia humanisták: Cuiacius és Donellus sem mutattak a téma iránt különösebb érdeklődést, valamint, miként arra Coing rámutat, az *usus modernus* jogtudósai sem dolgozták ki az érvénytelenség általános tanát.²⁴

A semmisség és a megtámadhatóság distinkciójának mindazonáltal megvannak a maga *ius commune*-beli gyökerei. A semmisség és a megtámadhatóság szembeállításának *ius commune*-beli gyökerei közül az alábbi jogtudósok nézeteire szeretnénk utalni.

A XVI. században működő, a nemzetközi magánjog tudománya szempontjából is kiemelkedő jelentőségű francia jogtudós, Bertrand d'Argentré azt az álláspontot képviselte, hogy az *ipso facto nullitas* (semmisség) akkor áll be, amikor az érvénytelenséget a jog *ex publicis causis* rendeli el (pl. *res extra commercium* eladása esetén).²⁵ A szerző ezzel szembeállítja azt az esetet, amikor az érvénytelenség *ex privata causa* (magánjellegű okból) áll be; pl. ha a szerződő felet becsapták, úgy *ex privata causa* érvénytelen az ügylet. E szembeállításban már világosan megmutatkozik a semmis és a megtámadható szerződések közötti elvi különbség.

Földi András Hübner nyomán arra utal, hogy elsőként föltehetően Arnoldus Vinnius holland jogtudós fejtette ki elméleti szinten a semmisség fogalmát a forrásokban gyakran szereplő *nullum* melléknévre támaszkodva a XVII. század első felében.²⁶

Vinnius *Institutio*-kommentárját²⁷ áttekintve azonban a magunk részéről nem sok jelét találtuk a következetesen alkalmazott érvénytelenségi terminológiának, másrészt a semmisség modern fogalma explicite történő kifejtésének sem. Ennek jeleként a semmisség főnévi alakban (*nullitas*) egy helyen sem szerepel Vinniusnál. A bizonyos fokú terminológiai—dogmatikai fejlettség egyes nyomai azonban kétségtelenül fölfedezhetők Vinnius művében. Mivel az érvénytelenség és a szűkebb értelemben vett hatálytalanság elhatárolásának ebben az időben még egyetlen szerzőnél sincs semmilyen nyoma (ez a distinkció csak a kései német pandektisztika terméke),²⁸ nem csodálkozhatunk azon a modern nézőpontból igen problematikus megállapításon, miszerint „semmis ugyanis a szerződés és semmis az a megegyezés, amely vagy egyszerűen nem jön létre, vagy határidőhöz, vagy feltételhez kötött” („nullus enim contractus, nullaque conventio, quae non fiat vel pure, vel in diem, vel sub condicione”),²⁹ hiszen a feltétel és az időtűzés olyan ténybeli körülmények, amelyek mai felfogásunk szerint nem a szerződés érvényességét, hanem hatályosságát befolyásolják. A „nullus” szó használata e két tekintetben meglehetősen inadekvátnak mondható.

A semmisség fogalmának mélyebb elméleti kifejtését illetően nézetünk szerint nem annyira Vinnius, hanem sokkal inkább Domat munkásságára lehet utalni. Noha Jean Domat *Les lois civiles dans leur ordre naturel* c. művében többé-kevésbé „szétszórvra” bukkanhatunk rá az érvénytelenséggel kapcsolatos szabályokra, az érvénytelenségre vonatkozó fejtegetések azonban Domat művében már bizonyos szintű terminológiai következetességet és dogmatikai „letisztultságot” mutatnak.³⁰

Érdekes ugyanakkor, hogy Domat-val ellentétben — legalábbis a *Traité des obligations* tanúsága szerint — Robert-Joseph Pothier semmiféle általános érvénytelenségi tant nem

²⁴ H. COING: *Europäisches Privatrecht*, I, München 1985, 413.

²⁵ A jogtudós nézetét idézi COING: id. m. I, 414.

²⁶ Ld. HÜBNER: id. m. 399sk.; vö. FÖLDI A.: *Zur Frage der Gültigkeit und der Wirksamkeit im modernen Zivilrecht*, in: Hamza G. (szerk.): *Hundert Jahre Bürgerliches Gesetzbuch*, Bp. 2006, 23.

²⁷ A. VINNIUS: *Institutionum imperialium commentarius*, Amsterdam 1665⁴.

²⁸ Vö. FÖLDI: *Zur Frage* (id.), 20skk. A szerző e helyütt kimutatja, hogy a szűkebb értelemben vett hatálytalanság fogalmát Figge dolgozta ki egy Rostockban, 1902-ben megjelent disszertációjában (W. FIGGE: *Der Begriff der Unwirksamkeit im BGB* [Diss. Rostock.], 1902; a további — e helyütt nem hivatkozott — német irodalomra [pl. ZITELMANN, TILL] nézve ld. szintén FÖLDI: *Zur Frage* [id.], 20skk.).

²⁹ VINNIUS: id. m. 597.

³⁰ J. DOMAT: *Les lois civiles dans leur ordre naturel*, I, Paris 1745.

dolgozott ki a szerződésekre vonatkozóan.³¹ A szerződés érvénytelenségének különféle esetcsoportjait „A különféle hibákról, amelyek a szerződésekben előfordulhatnak” („Des différens vices qui peuvent se rencontrer dans les Contrats”) c. részben tárgyalja, de azokat nem rendszerezi, hanem e hibák egyszerű felsorolását³² követően nyomban rátér azok részletesebb ismertetésére, meg sem kísérelve magasabb szintű fogalmak kidolgozását. Ezt Domat-hoz képest mindenképpen visszalépésként értékelhetjük, azonban Pothier fejtegetéseinek tüzetes áttanulmányozása fényében világossá válik, hogy Pothier is különbséget tett — ha nem is explicit formában kifejtve a problémát — semmisség és megtámadhatóság között.

A semmisség és a megtámadhatóság distinkcióját tehát a francia jogirodalom már jóval a német pandektisztika előtt ismerte, ha legalábbis implicit formában és bizonyos fokú terminológiai sokrétúséggel is alkalmazva azt. Ezt azért tartjuk szükségesnek kiemelten hangsúlyozni, mert a semmisség—megtámadhatóság-distinkció pandektisztika előtti gyökereivel a szakirodalom összehasonlíthatatlanul kevesebbet foglalkozik, mint a pandektista jogtudósok érvénytelenségi teóriáival, holott e pandektista elméletek is nyilvánvalóan támaszkodtak a korábbi gyökerekre.

A modern szakirodalomban általánosan elfogadottnak tekinthető, hogy a megtámadhatóság modern fogalmának megalkotása és a megtámadhatóságnak a semmisséggel való többé-kevésbé következetes szembeállítás az érvénytelenség magasabb fogalmi kategóriáján belül Friedrich Carl von Savigny nevéhez fűződik. Savigny érvénytelenségi terminológiája mára részben meghaladottá vált ugyan, de a Savigny alkotói zsenijét tükröző fogalomhasználat mégis máig ható erővel determinálja a magánjogi dogmatikát és gondolkodásmódot.

Savigny az *Ungültigkeit* fogalmát és eseteit a jogi tények (*juristische Tatsachen*) vonatkozásában vizsgálta, és az érvénytelenség eseteit háromféleképpen csoportosította; azonban már itt szükséges megjegyezni, hogy a szerző az érvénytelenség és a hatálytalanság fogalmát még nem határolta el egymástól, ezért az érvénytelenség esetei között (az *unentschiedene Ungültigkeit* kategóriáján belül) részben a szűkebb értelemben vett hatálytalanság eseteit is tárgyalja.³³

Savigny nézete szerint az érvénytelenség lehet teljes (*vollständige Ungültigkeit*) vagy részleges (*unvollständige Ungültigkeit*),³⁴ feltétlen (*entschiedene Ungültigkeit*) vagy feltételes (*unentschiedene Ungültigkeit*), valamint egyidejű (*gleichzeitige Ungültigkeit*) vagy nem egyidejű (*ungleichzeitige Ungültigkeit*).

Az az érvénytelenség teljes, amely — Savigny kifejezésével — a joghatáskiváltás tiszta tagadásában áll („welche in einer reinen Verneinung der Wirksamkeit besteht”), tehát amennyiben a szerződésből származó valamennyi joghatás beállása kizárt; a teljes érvénytelenséget Savigny semmisségnek (*Nichtigkeit*) nevezi. A nem teljes (részleges) érvénytelenség természete szerint sokféle lehet, melynek a célzott joghatás megakadályozására a legkülönbözőbb esetei és fokai ismertek;³⁵ az *unvollständige Ungültigkeit* megjelenhet kereset, *exceptio*, ill. egy korábbi jogi ténnyel ellentétes, új jogi cselekményre irányuló kötelem (mint jogviszony) formájában. Ezt a sokféle esetet Savigny az *Anfechtbarkeit* (megtámadhatóság) összefoglaló név alatt tárgyalja, és az *Anfechtbarkeit*

³¹ A műnek nem az első, 1761-es kiadására, hanem a szerző által javított, 1764-es kiadására hivatkozunk: R.-J. POTHIER: *Traité des obligations*, I, Paris 1764.

³² POTHIER: id. m. 26.

³³ F. C. VON SAVIGNY: *System des heutigen römischen Rechts*, IV, Berlin 1841, 536skk.

³⁴ Szükséges azonban hangsúlyozni, hogy a „részleges érvénytelenséget” SAVIGNY nem a modern értelemben vett *Teilnichtigkeit*, hanem az *Anfechtbarkeit* értelmében használta.

³⁵ „Die unvollständige Ungültigkeit ist ihrer Natur nach höchst mannigfaltig, da sie in den verschiedensten Arten und Graden der Gegenwirkung gegen eine juristische Tatsache denkbar ist.” SAVIGNY: *System* (id.), IV, 537.

fogalmát a jogviszonyok vonatkozásában vezeti be.³⁶ A szerző a megtámadhatóságot részleges érvénytelenségnek tekinti.

Savigny szerint feltételes az érvénytelenség („unentschiedene oder ungewisse Ungültigkeit”), ha annak beállása jövőbeli, bizonytalan tényektől (jövőbeli eseménytől vagy emberi akarattól) függ.³⁷ A megállapítás logikus; nem feledhetjük ugyanis, hogy a szerző az érvénytelenséget és a hatálytalanságot még nem határolta el egymástól, és a megtámadás valóban olyan, emberi akarattól függő jogi tény, mely a megtámadási ok alapossága esetén (adott esetben bírósági határozat útján) érvénytelenné teszi a szerződést. Az „unentschiedene Ungültigkeit” körébe tartozó további esetek viszont a mi modern értelmezésünk szerint a szűkebb értelemben vett hatálytalanság körébe sorolhatók. Ebbe a körbe tehát részben a szűkebb értelemben vett hatálytalanság, részben pedig az *Anfechtbarkeit* esetei tartoznak.³⁸

A megtámadhatóság minden esetében ugyanis az érvénytelenség alapja az emberi akarat, „mivel egy kereset, *exceptio*, ill. *restitutio* csak akkor gyengít meg egy jogviszonyt, ha egy meghatározott, arra jogosult személy azt kívánja, és valamit tesz is azért”.³⁹ Savigny tehát a jogviszonyok vonatkozásában értelmezett megtámadhatóságot — két aspektusból vizsgálva — egyrészt részleges érvénytelenségnek, másrészt pedig emberi akarattól függő feltételes érvénytelenségnek tekintette, és ezzel lényegében a megtámadhatóságnak az érvénytelenség magasabb fogalmi kategóriáján belüli modern fogalmát alkotta meg.⁴⁰

Végül pedig a *gleichzeitige Ungültigkeit* — *ungleichzeitige Ungültigkeit* kategóriapár legalábbis részben egybeesik az eredeti és az utólagos érvénytelenség mai értelemben vett kategóriáival. Az érvénytelenség ugyanis Savigny ismertetésében vagy eredetileg (*ursprünglich*) áll fent, vagy pedig később (*später*) áll be; így pl. a végrendelet utólagosan érvénytelenné válik, ha a végrendelet megtételét követően az örökhagyónak *postumusa* születik, vagy ha az örökhagyó új végrendeletet készít.⁴¹ E vonatkozásban utalunk viszont arra is, hogy Savigny az *obligatio* teljesítését (*Erfüllung*) is az „utólagos érvénytelenség” alapjának minősítette.⁴²

Nem vitatva el természetesen Savigny jelentőségét a semmisség és a megtámadhatóság fogalmának szembeállítása kapcsán, a fentieket összegezve megállapíthatjuk, hogy Savigny terminológiája sem tekinthető teljes mértékben következetesnek, sőt, mára az már legalábbis részben meghaladottá vált. Az érvénytelenségnek a semmisséget és a megtámadhatóságot magában foglaló, magasabb fogalmi kategóriája ugyan Domat művében még nem született meg, de ezt leszámítva Domat fejtegetései legalább annyira értékesek, mint Savigny e tekintetben kifejtett nézetei, és más, pandektisztika előtti jogtudósoknál is találkozhatunk már e fogalmakkal, ha nem is olyan általános és elvi élel, ill. következetességgel, mint

³⁶ Savigny a megtámadhatóság összefoglaló, absztrakt kategóriáját „mit dem gemeinsamen Namen der Anfechtbarkeit eines Rechtsverhältnisses” vezette be (SAVIGNY: *System*, IV [id.], 537). Ugyanakkor SAVIGNY: *System*, IV (id.), 536 az érvénytelenség (*Ungültigkeit*), valamint a semmisség (*Nichtigkeit*) fogalmi kategóriáját a jogi tények vonatkozásában értelmezi.

³⁷ SAVIGNY: *System*, IV (id.), 538.

³⁸ SAVIGNY: *System*, IV (id.), 539 ezt azzal indokolja, hogy a megtámadhatóság minden esetében az emberi akarat (*menschliche Willführ*) képezi az érvénytelenség alapját.

³⁹ Uo: „Denn eine Klage, Exception, Restitution entkräftet ein Rechtsverhältnis nur, wenn eine bestimmte, dazu berechnete Person dieses will, und etwas dazu tut”.

⁴⁰ SAVIGNY: *System*, IV (id.), 539 utal arra, hogy egyesek az emberi akarattól függő érvénytelenséget (megtámadhatóság) relatív érvénytelenségnek nevezik, szembeállítva az abszolút érvénytelenséggel, melynél emberi akarattól való függőség nem konstatálható. Ennek kapcsán a szerző vizsgálja annak kérdését, vajon a semmisség éppúgy függhet-e az emberi akarattól, tehát van-e létjogosultsága a relatív semmisség („relative Nullität”) konstrukciójának is; ezzel kapcsolatban pedig Savigny arra a következtetésre jut, hogy előfordulnak olyan esetek is, amikor a semmisség egy meghatározott személy akaratától függ, ez utóbbi esetre pedig alkalmazható a relatív semmisség (*relative Nichtigkeit*) kifejezés (SAVIGNY: *System*, IV [id.], 541).

⁴¹ SAVIGNY: *System*, IV (id.), 542.

⁴² Uo.

Savignyánál. Mindezek fényében úgy véljük, hogy az a szakirodalomban általánosan elfogadott tétel, miszerint a semmisség és a megtámadhatóság distinkcióját Savigny alkotta meg, ill. amely általában szinte kizárólag a pandektisztika jelentőségét emeli ki az érvénytelenség fogalom- és dogmatörténetének tárgyalása során, felülvizsgálatra vagy legalábbis árnyalásra szorul.

9. A culpa in contrahendo tanához

Jól ismert, hogy a pozitív és a negatív *interesse* fogalmait Jhering dolgozta ki;⁴³ Jhering *culpa in contrahendo*ra vonatkozó tanításaira Pólay is nagy hangsúllyal tér ki. Értékelése során rámutat arra, hogy Jhering számára a szubjektív felelősségi rendszer „már problémát jelent, s megsejti a jövő fejlődésének irányát, amely az objektív felelősség magasabb szintű konstrukciója felé látszik mutatni”.⁴⁴

Jhering nagy hatású tanulmányában, mint ismert, egyrészt a semmis szerződések, másrészt pedig a „nicht zur Perfection gelangte” (érvényesen létrejött, de nem szerződésszerűen teljesített, azaz teljesedésbe nem ment) szerződések következtében beálló kártérítési kötelezettség mibenlétét vizsgálta. Az érvényes, de szerződésszerű teljesedésbe nem ment kontraktusok alapján fennálló kártérítési kötelezettség kapcsán abból kell kiindulni, hogy ilyenkor a károsultnak a szerződés teljesítéséhez fűződik érdeke (*Erfüllungsinteresse*; *positives Vertragsinteresse*); *negatives Vertragsinteresse*-ről pedig akkor lehet beszélni, ha az egyik szerződő fél bizott a szerződés érvényességében, ami viszont a másik fél szerződéskötéssel kapcsolatos gondatlansága (*culpa in contrahendo*) miatt érvénytelen volt; ilyen esetben a károsult irányában az ún. biztatási kárt (*Vertrauensschaden*) kell megtéríteni. (Az eredeti, jheringi értelemben vett negatív *interesse* nem egyszerűen a szerződéskötés megkötéséből eredő károk megtérítését jelenti, hanem a biztatási kár megtérítését, amely magában foglalja a felmerülő károkon túlmenően az elmaradt haszon megtérítését is. A magyar polgári jogi szakirodalom ehhez képest negatív *interesse* alatt a szerződéskötéssel kapcsolatos költségeket érti csupán.⁴⁵)

Ami a német jogot illeti: a *culpa in contrahendo* kapcsán releváns a német BGB 122. §-a (*Schadensersatzpflicht des Anfechtenden*),⁴⁶ ill. az álképviselő felelősségét szabályozó 179.

⁴³ R. VON JHERING: „*Culpa in contrahendo*“ oder Schadensersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfection gelangten Verträgen, Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts (1861).

⁴⁴ PÓLAY: *A pandektisztika* (id.), 76.

⁴⁵ A negatív *interesse* fogalmának a magyar polgári jogi szakirodalomban ilyen értelemben inadekvát használatára nézve ld. már: FÖLDI A. — SZÁJER J.: *Római jogi remiszenciák civilisztikai oktatásunkban*, Jogtudományi Közlöny 40 (1985), 395—403; ld. újabban FÖLDI A.: *Az új Polgári Törvénykönyv és a római jogi tradíció*, in: Földi A. — Sándor I. — Siklósi I. (szerk.): *Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam. Studia in honorem Gábor Hamza*, Bp. 2015, 185sk. — A *culpa in contrahendo* problémájához jogtörténeti és jogösszehasonlító igénnyel, több európai jogrendszerre kiterjedő jelleggel, a releváns szakirodalom összefoglalásával ld. RANIERI: id. m. 1346skk. A *culpa in contrahendo* római jogi kérdéskörére nézve ld. újabban J. D. HARKE: *Studien zu Vertrag und Eigentumserwerb im römischen Recht*, Berlin 2013, 39—42. Összefoglalóan ld. a hazai tankönyvirodalomból FÖLDI A. — HAMZA G.: *A római jog története és institúciói*, Bp. 2015²⁰, 424sk. A *culpa in contrahendo* konstrukciójának történetéhez ld. az újabb olasz szakirodalomból F. PROCCHI: *‘Licet emptio non teneat’. Alle origini delle moderne teoriche sulla cd. ‘culpa in contrahendo’*, Padova 2012 (ld. ehhez M. SCHERMAIER recenzióját, in: SZ 132 [2015], 603skk.). A *culpa in contrahendo* problematikájára nézve ld. még az újabb hazai szakirodalomból BÁN D.: *Culpa in contrahendo. Felelősség lehetetlen szolgáltatás elvállalásáért* (PhD-értekezés), Pécs 2014 (= <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/ban-daniel/ban-daniel-vedes-ertekezés.pdf>).

⁴⁶ E § előírja a nyilatkozattevő fél kártérítési kötelezettségét, kivéve azt az esetet, „wenn der Beschädigte den Grund der Nichtigkeit oder der Anfechtbarkeit kannte oder infolge von Fahrlässigkeit nicht kannte (kennen musste)” (BGB 122. § [2] bek.), vagyis ha a károsult a semmisséget vagy a megtámadhatóságot felismerte vagy azt hanyagsága miatt nem ismerte fel (tehát fel kellett volna azt ismernie), nem tarthat igényt kártérítésre. A

§-a (*Haftung des Vertreters ohne Vertretungsmacht*); ez utóbbi § alapján az álképviselő a másik fél választása szerint vagy a szerződést köteles teljesíteni, vagy pedig kártérítésre köteles, amennyiben a „képviselt” személy a szerződés jóváhagyását megtagadja. A német ptk. 311a. § (2) bekezdése alapján pedig a hitelező a szerződés teljesítése helyett kártérítést is követelhet. Hivatkozni lehet még e tekintetben a 2002-ben hatályon kívül helyezett régi 307. § szövegére is, melynek értelmében az, aki egy lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés megkötésénél a lehetetlenséget ismerte vagy azt fel kellett ismernie, köteles volt a szerződés érvényességében bízó másik fél kárát megtéríteni.

A megtévesztett fél kártérítési igénye a *culpa in contrahendo* egyik esetét képezi az osztrák polgári jogban.⁴⁷ A cselekvőképességét illetően a másik felet megtévesztő, vétőképességgel rendelkező fél biztatási kár megtérítése iránti kötelezettségére vonatkozóan ld. az ABGB 866. §-át; ha a szerződő fél cselekvőképességét illetően a másik felet, aki arról nem szerezhetett tudomást, megtéveszti, a megtévesztett fél irányában a biztatási kár megtérítése iránt felelősséggel tartozik (az ABGB idézett szakaszának szóhasználatában: „zur Genugtuung verpflichtet”).

Kifejezett szabályt tartalmaz az érvénytelen szerződéssel kapcsolatos kártérítéssel összefüggésben az olasz ptk. 1338. cikke is. A *Codice civile* 1337. cikke előírja, hogy a szerződő felek a szerződés megkötése során („nella formazione del contratto”) a jóhiszeműségnek megfelelően kötelesek eljárni; a *buona fede* itt a *correttezza*, ill. a *correttezza e buona fede* objektív értelmében használatos.⁴⁸ A prekontraktuális felelősség ezen a cikken alapul, a szerződéskötéssel kapcsolatos gondatlanság ugyanis maga után vonja a biztatási kár megtérítésének kötelezettségét. Az olasz ptk. kártérítésre vonatkozó 1138. cikke kimondja, hogy az a fél, aki a szerződés érvénytelenségi okának létezését ismeri, vagy ismernie kellene, és a másik felet erről nem tájékoztatja, a másik fél irányában kártérítési felelősséggel tartozik.⁴⁹

Az UNIDROIT Alapelvek is tartalmazzák a *culpa in contrahendo* jogi konstrukcióját; a 2. 1. 15. cikk (*Negotiations in bad faith*) a jóhiszeműség objektív kötelezettségének megsértése (*bad faith*) esetén utal a szerződéskötéssel okozott károk megtérítésének kötelezettségére a szerződő felek viszonylatában; ld. hasonlóan az Ole Lando-féle *Principles of European Contract Law* 2:301. cikkét (*Negotiations contrary to good faith*) is, amely a szerződő félnek a jóhiszeműség és tisztesség (*good faith and fair dealing*) elvének megsértésével a másik félnek okozott károkért való felelősségét írja elő a szerződő felek viszonylatában.⁵⁰

Ami a magyar polgári jogot⁵¹ illeti: az új Ptk. 6:115. §-a (2) bekezdésének első mondata szerint „az érvénytelen szerződés megkötésével a másik félnek okozott károkat a szerződésen

BGB sokat elemzett 122. §-ához ld. az újabb szakirodalomból pl. M. J. SCHERMAIER, in: SCHMOECKEL—RÜCKERT—ZIMMERMANN (hrsg.): id. m. 477skk.

⁴⁷ Így P. APATHY, in: M. Schwimann (hrsg.): *Praxiskommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch*, IV, Wien 1988, 35.

⁴⁸ A jóhiszeműség és tisztesség elvéhez ld. a hazai jogirodalomból mélyrehatóan FÖLDI A.: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*, Bp. 2001.

⁴⁹ „La parte che, conoscendo o dovendo conoscere l’esistenza di una causa d’invalidità del contratto, non ne ha dato notizia all’altra parte è tenuta a risarcire il danno da questa risentito per avere confidato, senza sua colpa, nella validità del contratto.” A prekontraktuális felelősség kérdésköréhez az olasz polgári jogra nézve ld. újabban N. SAPONE: *La responsabilità precontrattuale*, Milano 2008; a *Codice civile* 1338. cikkéhez: 263skk.

⁵⁰ Ld. hasonlóan: *Draft Common Frame of Reference*, I.—1:103 (2).

⁵¹ Erre vonatkozóan ld. VÉKÁS L.: *Haftung aus Verschulden beim Vertragsabschluss im ungarischen Privatrecht*, in: R. Welsler (hrsg.): *Haftung aus Verschulden beim Vertragsabschluss in Zentral- und Osteuropa*, Wien 2012, 221—229; VÉKÁS L. — GÁRDOS P. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, Bp. 2013, 583; OSZTOVITS A., in: UŐ (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*, III, Bp. 2014, 292. Az érvénytelen szerződéssel kapcsolatos kártérítési felelősség kérdésköréhez ld. még pl. SIKLÓSI I.: *Az érvénytelen szerződéssel kapcsolatos kártérítési felelősség*

kívül okozott károkért való felelősség általános szabályai szerint kell megtéríteni”; e bekezdés második mondata ugyanakkor rögzíti, hogy „ha a szerződés érvénytelenségét okozó fél magatartását kimenti, a másik félnek a szerződéskötésből eredő kárát köteles megtéríteni”; ami viszont már objektív kártérítési felelősséget jelent a szerződéskötéssel kapcsolatos károk tekintetében, hiszen ha az érvénytelenséget okozó fél felróhatóságának hiányát bizonyítja, a szerződéskötéssel kapcsolatos károk erejéig mindenképpen felelősséggel tartozik (ha magatartása felróható volt, akkor viszont teljes kártérítéssel tartozik, de nem az objektívizált, a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség, hanem a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint).

10. Konklúziók

Egy tanulmány szükségképpen korlátozott keretei között nyilván nem volt lehetőségünk arra, hogy a Pólay pandektisztikai tárgyú munkásságában vizsgált összes problémakör akár csak megközelítően teljes körű vizsgálatát is célul tűzhessük ki. Erre egyébként is éppen egy Pólay szintjén álló kutató volna képes, akinek munkásságára — a Földi—Hamza-féle római jogi tankönyv értékelése szerint — többek között a jogász dogmatikus gondolkodásmód, a bátor és eredeti szintetizálás volt jellemző.⁵² Munkássága iránt csodálattal viseltetünk nem csak mi, hanem az egész hazai jogi romanisztika is, Pólay professzor nemzetközi tudományos megbecsültségéről most nem is szólva.

Ami pedig mármost — röviden összegezve a fentiekben elmondottak lényegét — magát a pandektisztikát illeti: annak történetét, ill. a pandektista szerzők munkásságát manapság is érdemes elmélyülten kutatni és az abban foglalt tapasztalatokat hasznosítani — azok túlhangsúlyozása nélkül, annyiban legalábbis, hogy számos, a modern jogtudományban alapvetően pandektista eredetűnek tulajdonított magánjogi fogalom prepandektista gyökereire is szükséges a figyelmet felhívni.

Jóllehet a római jogi kutatások kérdésfeltevései mára már jórészt túlléptek a pandektisztika kérdésfeltevésein, láttuk, hogy még a legmodernebb jogalkotási fejlemények is jelentős részben a pandektista tradíció messzemenő hatását mutatják pl. a jogügylet fogalmának meghatározását illetően, de egy sor egyéb területen is. A pandektisták által kimunkált pandekta-rendszer mentén épül fel szerkezetileg egy sor, ma is hatályban lévő polgári jogi kódex is. Az érvénytelenség mai megközelítése is túlnyomórészt a pandektista fogalmi konstrukciókon alapul, legalábbis a romanista jogcsaládhoz tartozó modern jogrendszerekben. És itt most nem is beszéltünk a pandektista birtoktanokról, azok jelentőségéről, ill. a jogintézmény fogalmának kidolgozásáról, valamint egy sor egyéb alapvető jelentőségű magánjogi konstrukcióról, amelyek megkerülhetetlen jelentőségűek manapság is. Ezek teljes körű vizsgálatához azonban arra volna szükség, hogy egy Pólay Elemér szintjén álló kutató vizsgálja ma is a pandektisztika teljes hatástörténetét.

néhány elméleti-dogmatikai kérdése, Magyar Jog 58/7 (2011), 437—444; DARÁZS L.: *A kartellek semmissége*, Bp. 2009, 292skk. — Az új magyar Ptk.-ban foglalt szabályozást ismertetve és értékelve FÖLDI: *Az új Polgári Törvénykönyv és a római jogi tradíció* (id.), 185sk. álláspontunk szerint teljes joggal mutat rá arra, hogy — mivel, ha a szerződés érvénytelenségét okozó fél bizonyítja vétlenségét, akkor a másik félnek csak azt a tényleges kárát kell megtérítenie, amely a másik felet az érvénytelen szerződés megkötése miatt érte, míg vétkessége esetén a *culpa in contrahendó*t elkövető fél a *lucrum cessans*ra is kiterjedő teljes kártérítéssel tartozik — a magyar civilisztikában bevett terminológiával szemben „helyesebb lenne a Jheringtől bevezetett terminológiát követni, és ekként csak ez utóbbi (vétkességi) tényállást kellene *culpa in contrahendó*ért, illetve negatív értelességért való felelősségnek nevezni, míg az előbbi esetben — az érvénytelen szerződés megkötésének véltlen okozása esetében — nem *culpa in contrahendó*ért való felelősségről, hanem pusztán okozatosságon alapuló, s ekként a legszigorúbb — habár korlátozott mértékű — *Erfolgshaftung*ról lenne helyes beszélni”.

⁵² FÖLDI—HAMZA: id. m. 147.